

การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

Educational administration according to the Buddhist principles of the Border Patrol Police School

พระภัทรชัยญกรณ อุดสวย

Phra Patrachaiyakorn Udsuay

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

E-mail: patrachaiyakorn@gmail.com

Received July 16, 2021; Revised July 30, 2021; Accepted September 28, 2021

บทคัดย่อ

การบริหารการศึกษาถือเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในด้านการศึกษาลดจนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ ควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สำหรับบทความนี้ได้นำเสนอหลักการการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โดยการนำเอาหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการบริหารการศึกษามาเป็นตัวช่วยในการบริหารการศึกษา ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยการอาศัยหลักธรรมมาสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน หลักธรรมที่มีความสำคัญที่สุดในการบริหารตนหรือการครองตน คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 (เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล) และหลักพละ 5 คือ หลักธรรมที่ช่วยทำให้งานลุล่วงสำเร็จได้ 5 ประการ คือ (สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา) ส่วนหลักธรรมที่มีความสำคัญและเหมาะสมในการบริหารคนหรือครองคน คือ ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคน นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม 4 ได้แก่ (ปัญญาพละ วิริยพละ อดวิชชพละ และสังคหพละ) และหลักธรรมสุดท้ายที่มีความสำคัญและเหมาะสมในการบริหารงานหรือการครองงาน คือ หลักอิทธิบาท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา)

คำสำคัญ: โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน; การบริหารการศึกษา; หลักพุทธธรรม

Abstract

Educational administration is a very important task in developing educational resources to be efficient and effective in the field of education, as well as to have a complete body, mind, intelligence, knowledge, along with moral, ethical and cultural practices. Living and able to live happily with others. For this article, we present the principles of educational administration according to the Buddhist principles of the Border Patrol Police School. By applying principles that are important to educational administration to assist in educational

administration Both self-management, people management, and work management are based on principles to create incentives in performance. The most important principle in self-administration or self-control is the 7 (being the person who knows reason, knows the effect, knows himself, approximates, knows the time, knows the community, and knows the person), and the 5 principle is the principle that helps to make the work. It can be accomplished in 5 ways: (Sattaviriya, Mindfulness and Wisdom). Managing people or dominating people is fair that is a force in managing people. It is the most important virtue in the domination of people, namely, the four principles of the Dharma (Panya, Wiriapala, Anawat, and Sangkhapha) and the final principles that are important and appropriate in the administration or occupation. It is the 4 pillars of success. This principle is the virtue that promotes success in work. It consists of (Chanthaviriya, Chitta and Wimangsa).

Keywords: Border Patrol Police School; Educational administration; Buddhist principles

บทนำ

การเจริญเติบโตของสังคมมนุษย์ในโลกปัจจุบันที่มีการแข่งขันกันมากขึ้น การเห็นแก่ตัว ความเลื่อมล้ำทางสังคมที่มีการขยายวงกว้าง ที่มีการรวมกลุ่มเป็นหมู่เหล่า และการรวมกลุ่มเป็นชุมชนขนาดต่าง ๆ จึงต้องมีการกำหนดกฎระเบียบทางสังคม เพื่อใช้ในการบริหารจัดการกิจการในด้านต่าง ๆ ของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสังคม ชุมชน จึงต้องจัดตั้งองค์กรเพื่อดูแลการอยู่ร่วมกันในสังคม ในทางการศึกษามีการจัดตั้งสถาบันการศึกษา ที่เป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาแก่นักเรียน โดยมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ได้แก่ 1) การจัดการศึกษาโดยสถาบันครอบครัว เป็นผู้ให้การศึกษาแก่บุตรหลานในเบื้องต้น 2) การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา จัดการศึกษาโดยอาศัยวัดหรือสำนักทางศาสนา เป็นผู้ให้การศึกษา 3) สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ (พัชรวลัย สังข์ศรี, 2561) เป็นการจัดการที่เกิดจากนโยบายของรับที่ส่งเสริมให้การศึกษาในแต่ละระดับ และได้มีการพัฒนาการมาตามลำดับ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาผู้เรียนและการพัฒนาการศึกษาของชาติอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการดำเนินงานในกระบวนการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนในสถานศึกษา (บุญชอบ จันทาพูน, สุวดี อุปินใจ, สมเกียรติ ตุ่นแก้ว, และไพโรจน์ รัตนชูวงศ์, 2561) เพื่อพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพ และคุณภาพของผู้เรียนร่วมกัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมมือร่วมใจ การเรียนรู้ประสบการณ์ การปฏิบัติงานในพื้นที่ (วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มาร์ต พัฒนา, 2562) ตลอดจนร่วมดำเนินการวางแผนอย่างเป็นระบบ ตั้งเป้าหมายหรือมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ร่วมกันดำเนินงาน ร่วมสะท้อนผลการทำงาน และร่วมพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมหรือชุมชนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเน้นย้ำให้เห็นถึงหลักความสำคัญในเรื่องของการศึกษา ไว้ว่า “ปัญญาโลกสมบัติ ปชโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเป็นจึงเป็นหลักที่มีความสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสถาบันการศึกษา เพราะโรงเรียนเป็นสถานที่ที่สามารถฝึกอบรมเด็กให้มีความรู้ ความสามารถ ควบคู่กับการมีคุณธรรมและจริยธรรม จึงทำให้มีการก่อกำเนิดโรงเรียนวิสุทธิคุณขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจัดการประชุม เรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกัน

ของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ให้การสนับสนุนการบริหารการศึกษา มีความมุ่งมั่นและหลักการให้จัดการศึกษาโดยเน้นเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) มีการสร้างบรรยากาศ เสริมพลังบวกให้กับครูไม่รู้สึกโดดเดี่ยว มีกลายานมิตรในวิชาชีพ ปฏิบัติจนกลายเป็นวัฒนธรรมของการทำงาน ครูผู้สอนเกิดการปรับการเรียนเปลี่ยนการสอน ผู้เรียนได้รับการพัฒนาและยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้น ไม่ก่อปัญหาที่มีผลกระทบอันเป็นผลเสียเกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ (ไพพกา ผิดำ, 2564; พระมหากิตติธัญญ์ สุกิตติเมธี, 2564)

ดังนั้นโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเป็นโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลการคมนาคมตามแนวชายแดน จึงต้องยึดหลักพุทธธรรมเป็นสำคัญเพื่อขับเคลื่อนการศึกษาให้มีความเท่าเทียมกัน เกิดความเป็นธรรม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมได้อย่างยั่งยืน

วิธีการศึกษา

ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ คือ เอกสารงานวิจัย และเอกสารงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง, แล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอเป็นความเรียง

ประวัติและบริบทของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเป็นอีกสถานศึกษาหนึ่งที่ทำให้ความอนุเคราะห์ด้านการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสในถิ่นทุรกันดาร ที่อยู่ห่างไกลจากสังคมเมือง ทำให้ไม่ได้รับการศึกษา ตำรวจตระเวนชายแดนที่เป็นหน่วยงานตำรวจ ที่สังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีหน้าที่ในการดูแลความสงบเรียบร้อยตามแนวชายแดนเพื่อเป็นการปกป้องอธิปไตยของชาติ แต่ด้วยการที่เข้าไปอยู่ยังแนวเขตชายแดน และต้องมีการพบปะพบกับชาวบ้านทำให้เกิดเป็นอุปสรรคในการทำงานที่ไม่สามารถสื่อสารและทำความเข้าใจกับชาวบ้านได้ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวเขา มีภาษาและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ของชนพื้นบ้าน จึงทำให้เกิดความลำบากในการสื่อสาร ตำรวจตระเวนชายแดนจึงได้จัดตั้ง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนขึ้นในปี พ.ศ. 2499 เพื่อเป็นการให้ความรู้ในด้านภาษาไทยเพื่อจะทำให้การติดต่อสื่อสารเข้าใจกันมากขึ้น โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแห่งแรกถือกำเนิดที่หมู่บ้านดอนมหาวัน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบำรุงที่ 1” ในปีการศึกษา 2555 มีโรงเรียนในสังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทั้งหมด 178 แห่ง เป็นโรงเรียนประถม 170 แห่ง โรงเรียนมัธยม 2 แห่ง และศูนย์การเรียน ตชด. 16 แห่ง เพื่อจัดการศึกษาให้แก่เด็กและประชาชนในถิ่นทุรกันดาร ตามปรัชญาของโรงเรียน ได้แก่ “สร้างภูมิปัญญา พัฒนาคุณภาพชีวิต สัมฤทธิ์ผลความมั่นคง” (จิตรา มีคำ, กฤตยาภาณุจัน โดพิทักษ์ และ นิคม นาคอ้าย, 2556) นอกจากนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนยังมีการกิจที่สำคัญอีกคือการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จำนวน 8 โครงการ ได้แก่ โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน โครงการส่งเสริมโภชนาการสุขภาพอนามัยแม่และเด็กในถิ่นทุรกันดาร โครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา โครงการนักเรียนทุนในพระราชานุเคราะห์ฯ โครงการ ฝึกอาชีพ โครงการส่งเสริมสหกรณ์ และโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งโครงการดังกล่าว เป็น

โครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสามารถดำเนินงานจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553)

การบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเป็นการดำเนินงานตั้งแต่สองคนขึ้นไปโดยเป็นการอาศัยความร่วมมือของทรัพยากรบุคคลทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด มาร่วมดำเนินงานในด้านการศึกษาทั้งในเรื่อง โรงเรียน หลักสูตร ครู นักเรียน วัสดุ อุปกรณ์ ตำรา เรียนและอาคารสถานที่ เป็นต้น เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษา ที่สามารถผลิตนักเรียนที่มีความรู้ความสามารถควบคู่กับคุณธรรมและจริยธรรมออกสู่สังคมได้อย่างเต็มความสามารถและเกิดประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและสถานศึกษาอีกด้วย

ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ โทณะนุตร (2542) กล่าวถึง การบริหารการศึกษาไว้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้านนับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของสังคมโดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคลและอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิค ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษาหมายถึง กระบวนการบริหารจัดการเรียนรู้เพื่อความรู้ของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอด ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต

การบริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษามีหน้าที่สำคัญในการวิเคราะห์ ประเมิน และตัดสินใจในการดำเนินงานของสถานศึกษา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับสารสนเทศที่ถูกต้อง รวดเร็ว มีความน่าเชื่อถือ แม่นยำ สามารถนำมาเปรียบเทียบย้อนหลังได้ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อช่วยในการบริหารการศึกษาจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถวางแผน ตัดสินใจในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขอบข่ายของการบริหารการศึกษามี 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป (พระมหากันดินันท์ เสงสุกุล, 2564) นอกจากนี้จะต้องมีการทบทวนการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนาตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ความร่วมมือและความขัดแย้ง บทบาทที่สมดุล การสนับสนุนและการไว้วางใจซึ่งกันและกัน การปฏิบัติงานที่ชัดเจนและการตัดสินใจที่ถูกต้องเหมาะสม การเปิดเผยและการเผชิญหน้า ตามลำดับ (กรรณิการ์ ทองใบ และ ประเสริฐ อินทร์รักษ์, 2564)

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาไว้ว่ากิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษา ที่สามารถผลิตนักเรียนที่มีความรู้ความสามารถควบคู่กับคุณธรรมและจริยธรรมออกสู่สังคมได้อย่างเต็มความสามารถและเกิดประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียน และสถานศึกษา ประกอบด้วย การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

โรงเรียนหรือสถานศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานทางการศึกษามีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานจัดการเรียนการสอนเพื่อเป็นการพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถควบคู่กับการมีคุณธรรมและจริยธรรม สถานศึกษาจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่าที่สามารถสร้างคนดีและผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพต่อประเทศชาติ สอดคล้องกับสังคม

และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยการอาศัยกระบวนการบริหารจัดการที่เป็นระบบโดยอาศัยความร่วมมือร่วมแรงจากทรัพยากรบุคคลในทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันดำเนินงานทั้งภายในและนอกโรงเรียน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียนทำให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม เกิดเป็นวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข และเกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อระบบการศึกษา ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนาและสร้างความมั่นคงให้กับผู้เรียนและบุคลากรในสถานศึกษาไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

ธีระ รุญเจริญ (2546) กล่าวถึงความสำคัญในการบริหารการศึกษาในแง่ของกระบวนการ หมายความว่า จำเป็นจะต้องอาศัยการบริหารจัดการที่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงาน ทั้งระดับกระทรวงระดับ เขตพื้นที่ การศึกษา และระดับสถานศึกษาเพราะในแต่ละระดับต่างก็มีบทบาทอำนาจหน้าที่ที่ต่างกันระดับ กระทรวงจะกำหนดนโยบายมาตรฐานการประเมินผลการจัดการศึกษาและการสนับสนุนทรัพยากรให้แก่หน่วยปฏิบัติระดับเขตพื้นที่การศึกษาที่มีอำนาจหน้าที่ในการ ประสานงานทุกระดับ ส่งเสริมสนับสนุนด้านต่าง ๆ แก่สถานศึกษาและระดับสถานศึกษาเป็นหน่วยจัดการ ศึกษาอย่างแท้จริงเพราะคุณภาพการศึกษาจะเป็นอย่างไรอยู่ที่การบริหารจัดการในระดับนี้

บุญรัตน์ โตทอง (2537) กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษาเป็นสังคมหนึ่งประกอบไปด้วยบุคคลหลายๆบุคคลทำกิจกรรมปฏิบัติงานในระบบกลุ่มบุคคล และประสานประโยชน์ให้เกิดแก่บุคคลและกลุ่มบุคคลนั้นร่วมมือร่วมใจกันทำงาน เพื่อที่จะยังผลให้เกิดการทำงานที่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเพิ่มทำงานดังกล่าว ย่อมเกิดความขัดแย้งและการร่วมมือกันทำงาน เมื่อการบริหารต้องเกี่ยวข้องกับมนุษย์ การรวบรวม การจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ในหน่วยงานหรือสถานศึกษา ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการทำงานจึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น เรื่องของการบริหารจึงนับเป็นสิ่งสำคัญเพราะการบริหารหรือการจัดการมีบทบาทที่สำคัญต่อการทำงานของมนุษย์ให้การทำงานมีประสิทธิภาพและได้ผลมากที่สุด

สรุปได้ว่าการบริหารศึกษา เป็นกระบวนการในการจัดการสถานศึกษาให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนให้มีพัฒนาการที่เหมาะสม ส่งเสริมให้ครูผู้สอนมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ สามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเหมาะสม โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำในการบริหารจัดการในสถานศึกษาต่างๆ

การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

พระพุทธศาสนามีหลักสำคัญในการบริหารการศึกษา คือ การเพิ่มสติปัญญา วิชา สามารถขัดเกลาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ มีความคิดที่เป็นบวกและรอบคอบในการทำงาน เพราะการบริหารงานจะต้องทำงานร่วมกับบุคคลที่มีความแตกต่างกัน การยึดหลักพุทธธรรมมาช่วยในการดำเนินงานจะทำให้ผู้บริหารงานมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรม ก่อเกิดความรู้ ความคิด ความสามารถ และความสามัคคีในสถานศึกษา

พระเทพดิลก (2553) ได้กล่าวถึงการบริหารเชิงพุทธแนวพุทธทาส ไว้ว่า เป็นการบริหารที่ต้องอาศัยการบริหารด้วยสติปัญญา ด้วยความไม่เห็นแก่ตัวไม่บริหารด้วยกิเลสตัณหา หรือความอยาก คำว่า พุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน การบริหารเชิงพุทธ คือ บริหารอย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งจะต้องบริหารด้วยความพอดี ความไม่เห็นแก่ตัว ทำแล้วได้ประโยชน์ใช้สติปัญญาในการบริหารอิงหลักธรรม วิเคราะห์วิจัยเป็นขั้นเป็นตอน ไม่มีทุกข์ ทุกข์ขั้นตอนทำงานใช้สติปัญญาเมื่อผิดพลาดมีอุทิศตนเห็นถูกต้อง สามารถนำไปใช้ในการบริหารงานทั่วไป บริหารคนและบริหารการศึกษา

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการบริหารการศึกษายู่อานวนมาก เพราะการบริหารการศึกษาเป็นการทำงานร่วมกันกับคนส่วนใหญ่ในองค์กร อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันและการทำงานที่ไม่เป็นระบบ

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวช่วยในการบริหารจัดการในด้านการศึกษาก็คือเป็นการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการทำงานเป็นการพัฒนาการศึกษาและพัฒนาองค์กร พัฒนามนุษย์ ให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการด้านการศึกษา บริหารบุคลากร อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญก็คือ 1) การบริหารตน 2) บริหารคน และ 3) บริหารงาน หากสามารถบริหารจัดการใน 3 ประเด็นนี้ได้เป็นอย่างดี ย่อมเป็นการบริหารงานที่ประสบความสำเร็จในทุก ๆ ด้านของการบริหารการศึกษา ดังนั้นการบริหารการศึกษาโดยการยึดหลักแนวทางของพระพุทธศาสนาใช้ในการบริหารงานทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

1) หลักพุทธธรรมกับการบริหารตน

ผู้บริหารทุกคนจะต้องมีการบริหารตนเองให้เกิดความเชี่ยวชาญในทุกด้าน ทั้งทางด้านอารมณ์สติปัญญา และเข้าใจถึงสภาพของร่างกายตนเอง มีการเข้าใจถึงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของตนเอง และควบคุมกับคุณธรรม และจริยธรรม ยอมรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่นแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นเพื่อทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับบุคลากรภายในองค์กรให้เกิดความมั่นคงในหน้าที่การงาน การได้รับความยุติธรรมในการทำงานและความเป็นอยู่ของบุคลากร

หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการได้อย่างเหมาะสมในการบริหารตน ได้แก่ กัลยาณมิตร 7 สัมปยุตธรรม 7 และ หลักพละ 5 (พระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตโต, 2557) ซึ่งธรรมในหมวดนี้นับว่ามี ความสำคัญอย่างยิ่งในการครองตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข

2) หลักพุทธธรรมกับการบริหารคน การบริหารคน เป็นการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เหมาะสมกับงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้กับองค์กร แต่งานจะประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องคำนึงถึงความสุขกาย สบายใจ และความพึงพอใจของบุคลากรในหน่วยงานเป็นสำคัญ เพราะถือว่าบุคลากรเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่จะนำพาองค์กรไปสู่จุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการได้อย่างเหมาะสมในการบริหารคน ได้แก่ หลักพละ 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตโต, 2557) ผู้บริหารงานจะต้องมีการวางแผนและกำหนดนโยบายที่ชัดเจนในการทำงานของบุคลากรตลอดจนการอำนวยความสะดวกในการทำงาน การสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่บุคลากรที่ทำงานดี ส่งเสริมและสนับสนุนในการทำงานของบุคลากรเป็นการเสริมสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับบุคลากรกับองค์กร เพื่อทำให้การทำงานเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบ ไม่เกิดการแบ่งแยกระหว่างบุคลากรกับผู้บริหาร เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของบุคลากรและเป็นการสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับการศึกษาได้เป็นอย่างดี

3) หลักพุทธธรรมกับการบริหารงาน การบริหารงาน เป็นการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆเริ่มตั้งแต่การวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ การอำนวยความสะดวก และการควบคุม ซึ่งเป็นงานที่ผู้บริหารจะต้องดำเนินงานตามขั้นตอนเพื่อให้บรรลุจุดหมายและวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถของผู้บริหารมาใช้ในการดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จ เพราะฉะนั้นผู้บริหารจะต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการมุ่งเน้นพัฒนาองค์กรในรูปแบบต่างๆอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นในการสร้างแรงจูงใจในการทำงานซึ่งจะเป็นการส่งผลถึงผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มีระเบียบวินัย ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการได้อย่างเหมาะสมในการบริหารคน ได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญต่อการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นคุณธรรมภายในที่จะเกิดพลังในการทำงานให้ประสบความสำเร็จและบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ (1) ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ (2) วิริยะ มีความเพียร เข้มแข็ง อดทน (3) จิตตะ เอาใจใส่ต่อหน้าที่ของตนเองไม่ประมาทเลินเล่อ (4) วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล

สรุปการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้สถานศึกษาให้เกิดความรัก ความสามัคคี มีความกลมเกลียว ร่วมแรงร่วมใจในการบริหารศึกษาให้เป็นสถานที่

เหมาะสมต่อการเรียนรู้ หรือ สถานที่ในการหล่อหลอมนักเรียนให้เป็นคนดีของสังคม สามารถเป็นพลังที่สำคัญในอนาคตต่อไป

การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษา ได้มีผู้รู้ ผู้มีคุณธรรม และนักวิชาการผู้มีความรู้ในทางธรรม ได้ให้ความคิดเห็นว่า หลักธรรมที่เหมาะสมและมีความสำคัญที่สุดในการบริหารงานด้านการศึกษา แก่ 1) ด้านการบริหารตน 2) การบริหารคน และ การบริหารงาน ดังนี้

1. ด้านการบริหารตน หลักการบริหารตนหรือการครองตนตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องประยุกต์ใช้ได้ดังนี้

1) กัลยาณมิตร 7 ได้แก่ (1) ด้านเป็นผู้นำรัก มีส่วนร่วมในการทำงานกับครูส่งเสริมให้ครูทำงานอย่างมีความสุข ปฏิบัติตนต่อกันด้วยความโอบอ้อมอารี และมีความสุขในการทำงาน (2) ด้านนำเคารพ มีความเมตตา กรุณากับครูทุกคนอย่างเท่าเทียม และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี (3) ด้านนำเทิดทูน มีอุดมการณ์ หรือมีเป้าหมายในการปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรม (4) ด้านฉลาดพูดแนะนำตักเตือน มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เข้าใจจิตใจ และสามารถพูดให้เกิดความไว้วางใจกันสามารถช่วยให้เอาชนะอุปสรรคได้ (5) ด้านอดทนต่อ ถ้อยคำ รับฟังหรือถูกซักถาม ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมงานอย่างมีเหตุผลแม้ว่าความคิดเห็นจะไม่ตรงกัน และส่งเสริมให้แสดงความคิดเห็นและแง่คิดต่างๆ (6) ด้านแถลงเรื่องที่ลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายยกตัวอย่าง ประกอบการอธิบายให้เกิดภาพพจน์อย่างเป็นรูปธรรมและเข้าใจง่าย และ (6) ด้านไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม จะต้องยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องและมีคุณธรรม

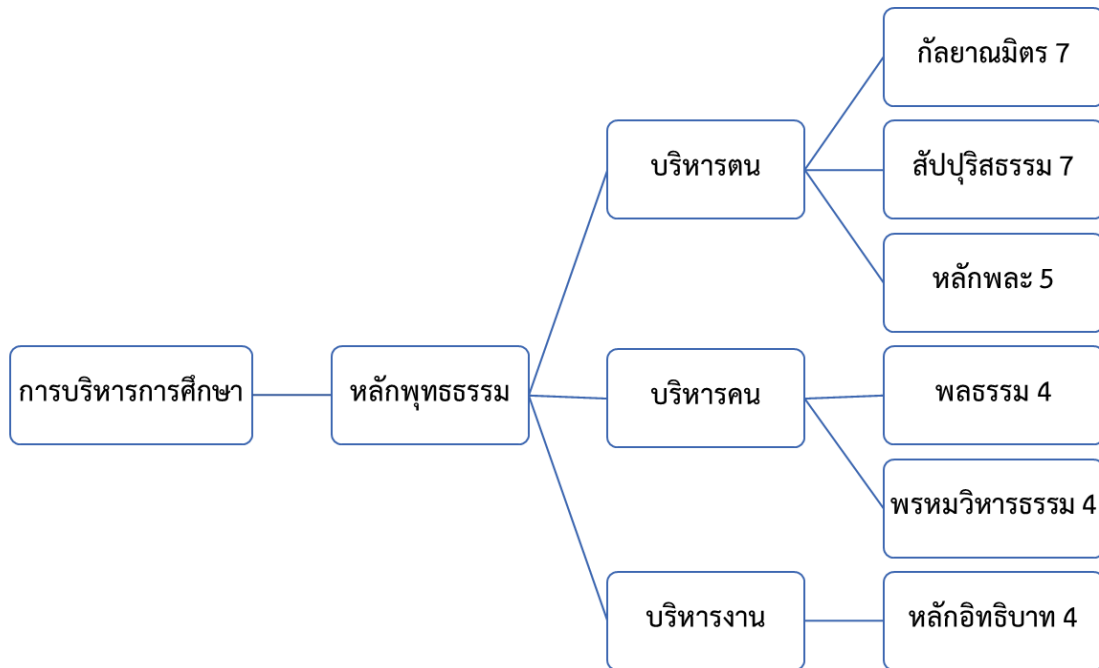
2) หลักสัปปริสธรรม 7 ประกอบด้วย (1) รู้จักเหตุ (2) รู้จักผล (3) รู้จักตน (4) รู้จักประมาณ (5) รู้จักกาล (6) รู้จักชุมชน และ (7) รู้จักบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2557)

3) หลักพละ 5 คือ หลักธรรมที่ช่วยให้งานลุล่วงสำเร็จได้ 5 ประการ คือ สัทธา มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนกำลังทำ วิริยะ มีความเพียร สติ มีความระลึกได้ ไม่ประมาท สมาธิ มีจิตตั้งมั่น และปัญญา มีความรู้ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่กระทำ ส่วนหลักธรรมที่มีความสำคัญและเหมาะสมใน

2. การบริหารคนหรือครองคน คือ ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคน นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม 4 ซึ่งประกอบไปด้วยหลักการที่พระพุทธองค์วางไว้ 4 แนวทาง ได้แก่ ปัญญาพละ คือการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารนั้น จะต้องอาศัยปัญญาพละ วิริยพละ คือกำลังแห่งความเพียรพยายาม อดวิชชพละ คือกำลังแห่งความสุจริต และ สังคหพละ คือกำลังแห่งความสามัคคีแห่งความมีมนุษยสัมพันธ์

3) การบริหารงานหรือการครองงาน คือ หลักอริยบท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วยฉันทะ มีใจรัก คือพอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ วิริยะ พากเพียรทำ คือขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความเพียรพยายาม เข้มแข็ง อดทน จิตตะ เอาจิตใจฝักใฝ่ คือตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ฟุ้งซ่าน และ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือหมั่นใช้ปัญญาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล

จากการนำเสนอในเบื้องต้นสามารถนำเสนอเป็นองค์ความรู้ได้ ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 แสดงหลักการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

จากแผนภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่าหากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมดังกล่าวมาใช้ในการบริหารตนเอง บริหารบุคลากร และบริหารองค์กรไปพร้อมๆ กัน จะทำให้งานด้านการศึกษามีประสิทธิภาพประสิทธิผลและเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้เรียน สามารถพัฒนาทักษะในทุกๆ ด้าน ได้แก่ สติปัญญา คุณธรรม จริยธรรมตลอดจนเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา และเป็นการสร้างความเท่าเทียมกัน เพราะฉะนั้นจึงถือได้ว่าหลักการครองตน ครองคน และครองงาน ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริการการศึกษา ทั้งต่อบุคลากรทางการศึกษา ผู้เรียน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

บทสรุป

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนตั้งอยู่ชุมชนในถิ่นทุรกันดารเป็นโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลความเจริญทั้งในทางด้านการคมนาคมขนส่ง การปัจจุบัน มีโรงเรียนในการดูแลตำรวจตระเวนชายแดน แบ่งเป็นระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 และระดับ มัธยมศึกษา ซึ่งเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมีมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ และสายสามัญ นักเรียนส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเกษตรกร ครูของโรงเรียน ดชด. เป็นตำรวจตระเวนชายแดน แต่ปัจจุบันได้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาได้ดำเนินการร่วมมือกันในการสร้างครูที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ โดยมีการเพิ่มพูนความรู้และทักษะทางการสอนให้แก่ครู ดชด. ทั้งการศึกษาระยะยาวเพื่อเพิ่มคุณวุฒิทางการศึกษา และ การฝึกอบรมระยะสั้นด้านเทคนิควิธีการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพราะฉะนั้น การบริหารการศึกษา ถือว่าเป็นกระบวนการดำเนินงานในทุกขั้นตอนของการศึกษาระหว่างผู้เรียนกับผู้บริหาร คณะครู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนในทุก ๆ ด้าน ทั้งในทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และการอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ในการจัดการศึกษาให้มากที่สุดโดยอาศัยกระบวนการและทักษะในการบริหารจัดการด้านการศึกษาที่เป็นระบบโดยการยึดหลักผู้เรียนเป็นแกนกลางเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่สำคัญที่สุดก็คือผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้เต็มศักยภาพทั้งทางด้านบุคลิกภาพ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม เพิ่มประสิทธิภาพในการเรียน และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การนำหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนาใช้ในการบริหารงานด้านการศึกษาเพื่อเป็นการช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การบริหารงานตามแนวพุทธธรรมเป็นการที่ผู้บริหารนำเอาหลักธรรมมาเป็นตัวช่วยในการบริหารการศึกษา ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยเป็นการอาศัยหลักธรรมมาเป็นการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน จุดสำคัญที่สุดของการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จอยู่ที่ตัวผู้บริหารเป็นหลักสำคัญ คือต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม ที่เป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตในทุกด้านๆ การมีคุณธรรมในการบริหารงานย่อมทำให้ผู้ร่วมงานมีความสุขและตั้งใจปฏิบัติงานอย่างเต็มกำลังความสามารถของตนเองในการพัฒนาการศึกษาให้มีความก้าวหน้าและบรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ ตลอดจนเป็นศูนย์รวมใจของผู้ร่วมงานได้อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ ทองใบและ ประเสริฐ อินทร์รักษ์. (2564). บทบาทผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษากับการทำงานเป็นทีมของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 11. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(1), 312-328.
- จิตรา มีคำ, กฤตยาภาณุจันท์ โตพิทักษ์ และ นิคม นาคอ้าย. (2556). ปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการโครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา ของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 31 ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรสุพรรณบุรี*, 7(1), 100-110.
- ธีระ รุญเจริญ. (2546). *การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- บุญชอบ จันทาพูน สุวดี อุปป็นใจ สมเกียรติ ตุ่นแก้ว และไพโรจน์ รัตนชูวงศ์. (2561). กลยุทธ์การเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพสำหรับครูโรงเรียนเทศบาล 1 ดันยาง จังหวัดเชียงราย. *วารสารวิจัยและพัฒนาโดยองค์กรในพระบรมราชูปถัมภ์*, 13(2), 17-27.
- บุญรัตน์ โตทอง. (2537). *หลักการจัดการ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมกรุงเทพฯ.
- พระเทพดิลก. (2553). *การบริหารจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระมหากันดินันท์ เสงสุกุล. (2564). เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 3(1), 1-10.
- พระมหากิตติธัมมัญญ์ สุกิตติเมธี. (2564). การวิเคราะห์แนวทางเดินจากความสำเร็จในปราชญ์สูตร. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(1), 84-95.
- พัชรพล สันต์ศรี. (2561). พุทธวิธีกับการบริหารการศึกษา. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)*, 11(1), 1260-1270.
- ไพฑูริกา ผิดคำ. (2564). ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพสู่ความสำเร็จของสถานศึกษา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 3(1), 11-18.
- ภาวดี ธาราศรีสุทธิ และคณะ. (2542). *หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

- วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มารุต พัฒนาผล. (2562). *การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). *คู่มือการอบรมการขับเคลื่อนกระบวนการ PLC ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพสู่สถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2552). *แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2550 – 2559. (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. (2545). *ปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์.